

SAKSALAISTA PUHEKIELEN KONSTRUKTIOIDEN TUTKIMUSTA

Günthner, Susanne – Imo, Wolfgang (toim.) *Konstruktionen in der Interaktion*. Berlin & New York: Walter de Gruyter 2006. 372 s. ISBN-13: 978-3-11-019015-1.

Artikkelikokoelma perustuu vuonna 2004 pidettyyn työpajaan, joka on toteutunut osana Grammatik in der Interaktion -tutkimushanketta. Kirjoittajien lähtökohtana on Fillmoren ja Kayn käynnistämä konstruktioikieliopin suuntaus; muita ahkeraan siteerattuja taustavaikuttajia ovat Goldberg, Östman ja Fried sekä Croft ja Cruse, toisaalta myös emergenssiteorian esittäjä Paul Hopper. Yhteisenä pyrkimyksenä on ollut soveltaa konstruktioikieliopin käsitteitä ja analyysia spontaaniin keskustelupuheeseen sekä etsiä konstruktioikieliopin mahdollisia yhtymäkohtia vuorovaikutuslingvistiikkaan ja keskusteluanalyysiin. Empiirisiä kysymyksiä ovat esimerkiksi se, ovatko konstruktioit puhujille relevantteja, psykologisesti realistisia, ja missä määrin selvärajaisia konstruktioita voi vapaasta puheesta eristää. Kolme artikkelista käsittelee englantia, muut yhdeksän puhuttua (yleis)saksaa tai jotakin sen murretta.

Puhutun kielen aineistoja on tutkijoilla käytettävissään runsaasti, joskaan kaikki (varsinkaan murreaineistot) eivät vaikuta vuorovaikutuksen kannalta antoisilta — ainakin sen vaikutelman saa, koska jotkut tutkijat ovat niistä poimineet vain kontekstittomia irtoesimerkkejä. Aineistojen monipuolisuutta (arkikeskusteluja, radioon soitettuja puheluita, haastatteluja, Big Brother -tv-ohjelmia, Internet-keskusteluja) on käytetty konstruktioikieliopin ideologian mukaisesti hyväksi siten, että on voitu esittää konstruktion pragmaattiseksi tai retoriseksi ulottuvuudeksi sen käyttö tietystä genressä. Tällainen tarkastelukulma on ARNULF DEPPERMANILLA ja osin

KERSTIN FISCHERILLÄKIN, joka on pohtinut melkein pä lintuperspektiivistä englannin *okay*-sanan käyttöä monissa erilaisissa aineistotyypeissä.

Vaikka artikkeleiden metodinen kehys on edellä mainittu, kirjoittajat tuovat esille runsain mitoin myös muuta varsinkin kieliopillista ja semanttista kirjallisuutta. Tarkasteltavaa kielenilmiötä pyritään katsomaan syntaksin, semantiikan, pragmatiikan, prosodian, interaktion ja joskus myös retoriikan kannalta. Kyse ei ole pelkästä huomioiden listaamisesta, vaan parhaimmillaan sen pohtimisesta, millä tavoin pragmaattiset ja vuorovaikutustekijät näkyvät puhutussa syntaktisissa rakenteissa, ja kääntäen: mitkä rakenteelliset tekijät palvelevat vuorovaikutuksen tavoitteita. Luistavaan anglosaksiseen argumentointiin tottuneen on todella nähtävä vaivaa selvittääkseen raskaan saksalaisen vyörytyksen alta. Toisaalta on myönteistä, että useissa artikkeleissa esitellään tutkittavan ilmiön aiempaa tutkimusta aina Hermann Paulista, Otto Behaghelista tai Otto Jespersenistä alkaen.

Kirjoittajat lähestyvät kieliopin ja vuorovaikutuksen suhteita loppujen lopuksi melko lailla eri tavoin. Analyysitavoiltaan yhtenäisimpiä ovat ne tekijöistä, jotka kuvaavat jotakin tiettyä lauserakennetta — sellaista, jota on pidetty yhtenä konstruktiona kieliopissa tai kirjoitettua kieltä koskevissa tutkimuksissa. ELIZABETH COUPER-KUHLEN ja SANDRA A. THOMPSON osoittavat, että niin sanottu ekstrapositio (esimerkiksi *It's easy for me to pop down* tai *It's possible that I would change*) ei todellakaan ole yksi yhtenäinen rakenne, vaan muodostuu monien

▷

lähirakenteiden verkostosta: Loppuosana voi olla infiniittilauseke, *ing*-muoto tai finiittinen *that*-lause. Konjunktiona voi esiintyä muu- kuin kuin *that* ja konjunktio voi myös puutua. Olennaisinta on, että heidän mukaansa rakennetta ei voi pitää sellaisen rakenteen varianttina, jossa *that*-lause on yhdyslauseen alussa. He osoittavat myös, että konstruktion osien välinen suhde voi olla tiukka tai löyhä keskustelutilanteesta riippuen; prosodisesti ne voivat muodostaa yhden kokonaisuuden tai kaksi. Rakenne oletettavasti varioi konteksti- ja aikaehtojen mukaan.

Samantapaisesti joskaan ei yhtä selkeästi argumentoi SUSANNE GÜNTNER niin sanotun pseudolohkeama-rakenteen (engl. *pseudocleft*, esim. *was ich jetzt noch brauche ist ihre Telefonnummer*) todellisesta olemuksesta vapaassa puheessa. Rakenteen alkuosan on aiemmissa kuvauksissa väitetty sisältävän presupponoitua tietoa. Näin ei vapaassa puheessa välttämättä ollenkaan ole. Usein molemmissa lauseissa on uutta tietoa osoittava aksentti. Günthner näyttää myös, että rakenteen »kotipaikkoja» eli tyyppillisiä esiintymisyhteyksiä ovat arvioinnit ja affektiset ympäristöt.

Syntaksin ja vuorovaikutuksen leikkauspisteessä liikkuu myös CHRISTINE GOHL, joka on analysoinut *dass*-alkuisia konstruktioita perusteluissa. Näitä hän osoittaa olevan kahdentyyppisiä: jokseenkin samanmerkityksisiä *weil*- ja *wenn*-alkuisten sivulauseiden kanssa ja *dadurch dass* -tyyppisiä, jotka pyrkivät selittelemään jotain edellä esiin tullutta selitettävää tekoa. Jälkimmäisten sivulauseasema on vähemmän selvä.

Kysymystä sivu- ja päälauseasemasta pohtii niin ikään WOLFGANG IMO, joka on tutkinut *glaub (ich)*-tyyppisiä lausumia. On yllättävää, ettei hän tunne Elise Kärkkäisen (2003) perusteellista tutkimusta englannin lähes vastaavanfunktioisesta *I think* -lausumasta. Näinhän kansainvälisestikin julkaistun suomalaisen tutkimuksen tuppaa käy-

mään. Imo ehkä kuitenkin pohtii enemmän ilmauksen kieliopillistumista joko »modaalisanaksi» tai -partikkeliksi kuin sitä, millaisia tehtäviä sillä vuorovaikutuksessa on. Tuloksena on, että ilmaus sijaitsee kolmen konstruktion välimaastossa; tutkija allekirjoittaa Hopperin [2004] teesin konstruktioiden fragmentaarisuudesta (s. 287).

Mainitsemiäni kuvausten painopiste on selvästi itse konstruktion ja sen varianttien luonnehdinnassa. Ainakin keskusteluntutkijan näkökulmasta vuorovaikutusaspekti on jäänyt melkoisen vähälle huomiolle — onko sitten niin, että mainittujen rakenteiden vuorovaikutustehtäviä ei ole etsimisestä huolimatta löytynyt. Hieman selvemmin vuorovaikutukseen kytkeytyviä ovat PETER AUERIN, ARNULF DEPPERMANIN ja CLEMENT KNOBLOCHIN tutkielmat. Nämä kolme ovat myös samalla teoreettisesti suuntautuneita, mutta keskenään silti aivan erilaisia. Auer on selvittänyt kolmen *so*-sanana sisältävän konstruktion käyttöyhteyksiä. Hänen lempi-ajatuksiaan on spontaanin puheen rakenteiden prosessoitavuus sekä niiden sidoksisuus aikaan. Rakenteet tulevat vastaanottajan korviin vähittäin, ja hän tarvitsee pitkin matkaa vihjeitä siitä, mitä tuleman pitää. Rakenteissa on siis oltava aineksia, jotka projisoivat eli ennakoivat jatkoa. Monella tavoin suomen *niin*-adverbia tai partikkelia vastaava *so* on kylläkin saksassa myös sitaattipartikkeli, siis johtoilmauksessa käytetty, esimerkiksi *dann meine ich so* tai vain *ich so*, suomeksi ehkä 'ja mä et'. Yllättävä Auerin havainto on, että tätä rakennetta puhujat käyttävät vain referoidessaan itseään.

Toista tyyppiä Auer nimittää esikonstruktiksi ('pre'), ja se on tyyppiä *es ist so*, jota seuraa kertomus. Tässä on taas kyse yhdenlaisesta kertomuksen etiäisestä. Kolmas tyyppi, »aste-konsekutiivinen» *so*, siis intensiteettisanakäyttö, on hänen mukaansa sekvenssiä lopettava, esimerkkinä *es war SO geil*. Konstruktioiden vaihtelevuus ja

löyhyys on ilmeistä, mutta varsinkin viimeksi mainitun distribuutio tuntuu yllättävän kapealta. Huomiota kiinnittää myös tutkijan tapa kuvata ilmauksen distribuutio: sekventiaaliseen asemaan on kiinnitetty huomiota mutta ilmauksiin ei ole havaittu liittyvän affektista eikä puhekumppaniin suuntautuvaa ulottuvuutta.

Deppermannin artikkeli, joka käsittelee saksan irrallista infinitiiviä, on ehkä kokoelman kaikkein perusteellisin; siinä pyritään todella kartoittamaan ilmaustyyppin kaikki tasot syntaksista ja semantiikasta pragmatiikkaan ja retoriikkaan. Ilman *zu*-partikkelia käytetty infinitiivi, jonka yhteydessä harvoin esiintyy muitakaan argumentteja kuin subjektia (esim. *wegtreten, zurückbleiben*), on väljästi ottaen deonttis-modaalinen. Se on siis aivan eri tehtävissä kuin suomen infinitiivikonstruktio, jota Laura Visapää (2008) on tutkinut (esim. *mennä nyt väittämään tuollaista*). Monenlaisia ympäristöjä tutkittuaan Deppermann päätyy käsitykseen, että deonttinen infinitiivikonstruktio sijaitsee di-rektiivin ja deskription välissä: se on lievempi kuin imperatiivi, koska se on tulkittavissa lähinnä kuvaukseksi siitä, mitä tulisi tehdä. Tutkija tarjoaa kyllä aika yleisluonteisen pragmaattisen selityksen todetessaan, että konstruktio on käskynä »vähemmän suora, autoritaarinen ja epäkohtelias kuin jos siihen olisi koodattu agentti». Mielenkiintoinen on sen sijaan havainto, että kyseiset konstruktiot vastaavat johonkin keskustelussa edellä syntyneeseen projektiioon.

Itselleni antoisin ja uusia ajatuksia herättävä oli Knoblochkin kirjoitus lapsen kielenomaksumisesta. Hän on tutkinut sitä, miten parivuotiaat alkavat omaksua modaaliverbejä osana »vuorovaikutusdynamiikkaa». Modaaliverbit, jotka ovat niin kevyitä ja yleisiä vähän samaan tapaan kuin verbit *mennä, tulla* ja *tehdä*, omaksutaan itse asiassa samalla, kun aletaan oivaltaa niiden yhteys persoonan vaihdokseen (vrt. puhu-

jalähtöinen *wollen: ich will*, kuulijalähtöinen *sollen: du sollst* ja yleispätevä *können*, joka voi merkitä sekä pystymistä 'voida', lupaa 'saada' että episteemistä mahdollisuutta 'saattaa'). Knoblochkin tulkinta on, että varhaislapsuuden modaaliverbit ovat metapragmaattisia merkkejä, joiden sisältö koodaa kielellisesti sen, minkä lapsen ja aikuisen toimintojen koordinointi rakentaa implisiittisesti. Jos ymmärsin oikein, samalla lapset oppivat persoonajärjestelmän (dynamiikan). Näin Knobloch mielestäni osoittaa hienosti, miten lapsen puheen rakenteelliset tuntomerkit palautuvat vuorovaikutuksen sekventiaaliseen ja kooperatiiviseen jäsenyntyneisyyteen.

Günthnerin ja Imon toimittama teos antaa monipuolisen kuvan siitä, mitä saksalaisessa empiirisessä kieliopin tutkimuksessa näihin aikoihin tapahtuu. Strukturaalisen tarkastelun lomaan ollaan etsimässä ilmausten tilanteista ja vuorovaikutusulottuvuutta. Yhteydet ruohonjuuritason empiiriseen vuorovaikutuksen tutkimukseen ovat vielä vähän satunnaisia. Silti jo aineiston laajentaminen itse keksityistä lauseista aitoihin korpustapauksiin paljastaa mielenkiintoisia piirteitä aiemmin liian yksioikoisesti kuvatuista rakenteista. ■

AULI HAKULINEN

Sähköposti: auli.hakulinen@helsinki.fi

LÄHTEET

KÄRKKÄINEN, ELISE 2003: *Epistemic stance in English conversation: A description of its interactional functions, with a focus on I think*. Amsterdam: John Benjamins.

VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infinitiivikonstruktioista. Tutkimus suomen kielen it-senäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1181. Helsinki: SKS.